

Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України

Напередодні літніх канікул в умовах воєнного стану в Україні Міністерство освіти і науки України зосереджує увагу на тому, що одним із важливих пріоритетів в діяльності закладів освіти є профілактика шкідливих звичок та протиправної поведінки дітей та молоді.

В Україні спостерігаються високі темпи зростання наркоманії. Через наркотики щороку помирає близько тисячі українців. З цією проблемою зіштовхуються в усьому світі, і Україна – не виключення.

Світовий ринок заборонених препаратів змінюється, і значною мірою це пов'язано з розвитком інтернет технологій. У наркозлочинців з'являються нові "безконтактні" канали розповсюдження. Кожен п'ятий факт збуту наркотиків у 2021 році здійснювався за допомогою мережі Інтернет. У 2021 році правоохоронцями обліковано 24,5 тисячі кримінальних правопорушень усфері обігу наркотичних засобів.

Особливу тривогу викликає те, що порушується стаття 54 Закону України "Про освіту" у частині недостатньої діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти щодо запобігання вживанню здобувачами освіти алкогольних напоїв та наркотичних засобів.

Уживання психоактивних речовин неповнолітніми в Україні набуло значного поширення та являє серйозну небезпеку для подальшого розвитку нашого суспільства, тому профілактика цього явища належить до найбільш пріоритетних соціально-педагогічних проблем.

Як свідчать результати соціопитування, проведеного у квітні минулого року Українським інститутом майбутнього, кожен десятий українець зустрічався з наркотичною залежністю серед своїх близьких – сім'ї, родичів, друзів, сусідів або колег по роботі.

Зросла кількість дівчат-підлітків, які вживають наркотики. Про це свідчать результати дослідження, проведеного за сприяння ЮНІСЕФ, Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка. Ресурс доступу за посиланням:

<https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotyktiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf>

Так, згідно з даними дослідження, у 2019 році 18,3% дівчат-підлітків мали досвід вживання наркотичних речовин протягом життя, і 16,6% - хлопців.

Для порівняння, у 2015 році, коли проводилася шоста хвиля дослідження ЮНІСЕФ, цей відсоток становив 11,9 у дівчат, і 17,8% - у хлопців, у 2011 році - 8,4% у дівчат і 21,2% - у хлопців.

Також в дослідженні розглядалися поведінкові практики підлітків, які вживали наркотики. Так, 14% респондентів, що вживали дві та більше наркотичні речовини, грали в азартні ігри протягом 12 останніх місяців, як мінімум 2-3 рази на тиждень.

Серед тих, хто вживає понад дві речовини, також удвічі більше жертв булінгу, ніж серед тих, хто не практикує полінаркоманію — 21,2% та 9,5% відповідно.

Також ті, хто вживає понад дві наркотичних речовини, у 3,7 раза частіше проявляють агресивні форми поведінки, ніж ті, хто не вживає наркотичні речовини - 17,4% та 4,7% відповідно.

Вживання наркотиків в Україні, які відносяться до групи високого ризику, в основному, пов'язане з ін'єкційним способом введення опіатів, виготовлених в «домашніх» умовах (розчин екстракту опію («ширка») та стимуляторів амфетамінового ряду

Внутрішньовенне введення наркотичних речовин призводить до ризику інфікування ВІЛ - інфекцією, гепатитом В та С, сифілісом через використання однієї голки декількома особами. Зауважуємо, що виявлено різке збільшення вживання кокаїну.

Під зловживанням наркотичними засобами згідно із Законом України "[Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text)" розуміється умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>)

Водночас незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначається як діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>), розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори.

За результатами останнього міжнародного дослідницького проекту «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (ESPAD), 85,7% усіх опитаних підлітків упродовж свого життя вживали алкогольні напої принаймні один раз. Кількість тих, хто

вживав алкоголь у своєму житті десять і більше разів — 46,3%, що складає майже половину опитаних.

Будь-який рівень вживання алкоголю, незалежно від кількості, призводить до втрати здоров'я. Варто пам'ятати, що є пряма залежність розвитку небезпечних захворювань від доз алкоголю, що споживає людина. Людям, молодшим 18 років, алкогольні напої не можна взагалі.

Відповідно до опитування ESPAD, дівчата дещо раніше за хлопців, вперше пробують алкоголь. За дослідженням, у молодшій віковій групі частка хлопців, які принаймні один раз вживали алкоголь, становить 79,1%, а серед дівчат — 86,6%. Така ж тенденція зберігається у групі підлітків, які мали «великий» — від 10 до 19 разів і «дуже великий» — 40 і більше разів, досвід споживання алкогольних напоїв. Серед хлопців — це 16,8%, а серед дівчат — 21,8%.

Крім цього, аналіз виявив, що на практику споживання підлітками алкоголю значно впливає чинник урбанізації. Серед опитаних підлітків, які мешкають в обласних центрах, частка тих, хто має «великий» і «дуже великий» досвід споживання алкогольних напоїв, становить 32,7%. Серед респондентів, які проживають у містах обласного підпорядкування, аналогічний показник становить 31,1%, проте поміж респондентів, що мешкають у сільській місцевості, цей показник менший і складає — 25,5%.

У той же час збільшився доступ до алкоголю — більша половина опитаних відзначили, що легко можуть дістати пиво, вино або слабоалкогольні напої. Вино, разом зі слабоалкогольними напоями — найпоширеніші серед підлітків.

Значна кількість респондентів (16,0%) оцінили ступінь свого сп'яніння під час останнього вживання алкогольних напоїв на рівні від 5 до 10 балів, що можна схарактеризувати як «значне» сп'яніння.

Чому підлітки вживають алкоголь?

Одна з найчастіших причин, яку вказують — для того, щоб «поліпшити» вечірку чи святковий захід, зробити їх більш емоційними та веселішими. Причина вживання: «Тому що це — весело» — виявлена у 19,9% опитаних.

Переважно, підлітки починають вживати алкоголь, коли стають більш самостійними, проводять більше часу без нагляду, а роль друзів у їхньому житті посилюється.

Дівчата помітно частіше вживають алкоголь для того, щоби подолати внутрішній психологічний дискомфорт, позбутися поганого настрою, підбадьорити себе.

Дослідження показало тенденцію до збільшення регулярного вживання алкоголю серед підлітків та пов'язаних із цим ризиків.

Вживання алкоголю небезпечно для підлітків, це може призводити до:

- проблем у школі;
- соціальних проблем;
- юридичних проблем;
- фізичних проблем: похмілля, хвороби;
- небажаної, незапланованої та незахищеної сексуальної активності;
- фізичного та сексуального насилля;
- підвищеного ризику самогубств та вбивств;
- ДТП, пов'язаних з алкоголем;
- проблем із пам'яттю;
- зловживання іншими речовинами;
- змін у мозку, що можуть мати незворотні наслідки;
- отруєння алкоголем.

За результатами опитування, проведеного у 2019 році, спостерігається стійка тенденція до зменшення куріння серед підлітків. У 2003 році досвід куріння мали 70% опитуваних, а в 2019 цей показник склав – 50%.

За інформацією департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора України, упродовж останніх років в Україні спостерігається позитивна тенденція до зниження дитячої злочинності. У порівнянні 2020 роком в 2021 - цей показник знизився на 12,4% (з 3708 до 3247 проявів).

Відповідно і кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, зменшилась на 12,1% (з 3013 до 2649 осіб). Упродовж січня – квітня поточного року цей показник знизився на 65,2% (з 808 до 281 проявів). Кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, зменшилась на 65,3% (з 628 до 218 осіб).

Стосовно неповнолітніх упродовж минулого року вчинено 5178 злочинів проти 4626 за аналогічний період 2020 року (+11%), у поточному році – 1444 проти 1690 за аналогічний період минулого року.

Більш детальна інформація з питань дитячої злочинності знаходиться у відкритому доступі на сайті Офісу Генерального прокурора України за посиланням: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

Водночас зосереджуємо увагу на тому, що помешкання українців грабують не лише солдати ворожої армії, а й наші земляки. Натепер Нацполіція України розслідує понад 5,5 тис. кримінальних проваджень за скоєння майнових злочинів у період війни - близько 1200 осіб отримали повідомлення про підозру в мародерстві.

Міністерство освіти і науки зосереджує увагу на виконанні органами та закладами освіти в межах компетенції Плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1335-р. Ресурс доступу за посиланням:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r>

Втрата рідних та близьких, житла та роботи, вимушене переселення стають причиною збільшення неблагополучних родин в Україні, тих хто зламався через війну.

У цей складний час, який переживає наша країна, перед педагогічними працівниками постає безліч питань щодо того, як організувати превентивну роботу з дітьми. Виникає потреба адаптувати знання та практику, що застосовувалися і спрацьовували у мирний час, - до реалій війни, реагуючи на виклики суспільства в умовах війни.

Ковід та війна навчили освітян справлятися з будь - яким обсягом інформації. Тому дистанційне навчання є тим певним порятунком, який дозволяє не прив'язуватися до площ, до наповненості класів, але забезпечити при цьому максимально можливий обсяг залучення дітей до заходів із запобігання шкідливим звичкам.

В умовах воєнного стану, використовуючи різні форми дистанційної роботи, можна долучити кожную дитину і кожного вчителя, практичних психологів та соціальних педагогів до емоційного розвантаження дітей і всіх учасників освітнього процесу, щоб якось відірвати їх від бомбардувань і жахів війни. Сам освітній процес є елементом тієї соціалізації, яка дозволяє певним чином абстрагуватися від певних реалій війни.

Оновлений банк кращих практик психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми розміщений на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <http://surl.li/bytpj>

Новітні технології дозволяють здійснювати спілкування з людиною де б вона не знаходилась, сучасні діти достатньо знаються на інформаційних технологіях і володіють навичками роботи з комп'ютером. Тому вчитель має можливість направити діяльність учнів у соціальних мережах в потрібне русло, зробити її більш змістовною та використовувати для реалізації виховних цілей.

Для проведення такої роботи можна використовувати соціальні мережі, сервіси Google Classroom, ClassDojo, Zoom та проводити різноманітні

челленджі, флешмоби та квести. В інших сервісах - зустрічі, спільні перегляди, виховні години тощо.

Однак загальна мета профілактики вживання психоактивних речовин набагато ширше: це здоровий і безпечний розвиток дітей і молоді для реалізації їх талантів і потенціалу, їх участі в житті своєї спільноти і суспільства. Ефективна профілактика в значній мірі сприяє позитивній взаємодії дітей, молоді та дорослих зі своїми сім'ями та суспільством.

Маргінальна молодь в бідних громадах з невеликою підтримкою сім'ї, або без неї, особливо схильна до ризику. Те ж саме стосується дітей, окремих осіб і спільнот, які знаходяться в атмосфері війни.

Емоційні розлади (наприклад, тривога, депресія) і поведінкові розлади пов'язані з більш високим ризиком вживання психоактивних речовин в підлітковому віці. Важливо якомога раніше розпочинати просвітницьку роботу із батьками щодо підтримки дітей з емоційними і поведінковими розладами.

Доброзичливий стиль виховання дітей, при якому батьки встановлюють правила прийнятної поведінки, уважно стежать за вільним часом і моделями дружби, допомагають здобувати особисті та соціальні навички, що є зразком для наслідування, є одним з найпотужніших чинників захисту від вживання психоактивних речовин та інших ризикованих форм поведінки.

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства *наказом МОН від 02.10.2018 № 1047 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами.* Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>

Регулювання батьківської відповідальності за виховання є актуальними в сучасних умовах і ці питання унормовані в таких нормативно-правових актах України *щодо прав, обов'язків та відповідальності батьків за виховання дітей:*

Закон України «Про освіту», стаття 55. Права та обов'язки батьків здобувачів освіти;

Закон України «Про охорону дитинства», стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини;

Цивільний кодекс України, стаття 1179. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою;

Кодекс України про адміністративні правопорушення, стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей;

Кримінальний кодекс України, стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування;

Сімейний кодекс України, стаття 164. Підстави позбавлення батьківських прав, тощо.

Відповідно до Концепції «Нової української школи», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р, заклади освіти у тісній взаємодії з сім'єю і найближчим оточенням школяра вирішують двоєдине завдання: збереження і зміцнення здоров'я та виховання гармонійно розвиненої, освіченої, творчої, соціально активної та відповідальної особистості.

У Концепції «Нової української школи» наголошено на формуванні в учнів відповідальності за здоров'я, умінь застосовувати знання в реальних життєвих умовах. Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів загальної середньої освіти на основі ключових компетентностей як результату навчання.

В нагоді стане онлайн модуль для керівних кадрів закладів освіти (директор, заступник директора з виховної роботи) та класних керівників «Освіта на основі життєвих навичок», які розміщено у вільному доступі на порталі Превентивної освіти : <http://autta.org.ua/>

Рекомендуємо впроваджувати апробовані передовою міжнародною та вітчизняною практикою профілактичних стратегій формування життєвих навичок, розроблення нових і удосконалення чинних програм та методик розв'язання наркотичних, алкогольних та превентивних проблем серед дітей та молоді згідно з вимогами МОН до наукових, науково-методичних та освітніх видань.